

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Projekt Univerzity volného času
v Domově seniorů Rudná**

Lucie Šimková

Katedra sociální pedagogiky
Vedoucí práce PaedDr. Marie Vorlová
Studijní program B 7508 Sociální práce
Studijní obor Pastorační a sociální práce

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 8.12.2011

Lucie Šimková

Bibliografická citace

Projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná [rukopis] : bakalářská práce / Lucie Šimková ; vedoucí práce: Marie Vorlová. -- Praha, 2011. -- 52 s.

Anotace

Tato bakalářská práce se věnuje tématu mezigeneračního kontaktu a jeho vlivu na seniora. Zkoumá, zda projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná naplňuje svůj cíl a mezigenerační kontakt frekventantům umožňuje. Teoretická část objasňuje pojmy jako stáří, senior, sociální služby pro seniory, volný čas seniorů a představuje projekt Univerzity volného času a jeho realizaci v Domově seniorů Rudná. Cíl projektu se vyhodnocoval ze statistických dat o frekventantech projektu za použití testu dobré shody Chí-kvadrát.

Klíčová slova

Stáří, mezigenerační kontakt, domov pro seniory, Univerzita volného času

Summary

This bachelor thesis is about theme of intergenerational contact and it's influence on senior. The thesis examines whether the project of the „Univerzita volného času“ (University of leisure time) is approaching it's goal – to offer the intergenerational contact between attendants of the project. The theoretical part of this study defines such terms as: senescence, senior, social services for seniors, leisure time of seniors and introduces the project of the „Univerzita volného času“ (University of leisure time) in Domov seniorů Rudná. The goal of the project was analysed by statistical information about visitors of the project by using the test of good conformity called Chí-kvadrát.

Keywords

Senescence, intergenerational contact, senior's house, the University of leisure time

Poděkování

Na prvním místě bych ráda poděkovala PaedDr. Marii Vorlové své vedoucí bakalářské práce, za odbornou konzultační činnost, podnětná doporučení, trpělivost a rady při stylizaci práce.

Dále mi dovoluji poděkovat své rodině a přátelům za ochotu trpělivost a oporu, kterou mi poskytovali po celou dobu studia i při přípravě této práce.

Obsah

Úvod.....	9
1. Senioři.....	11
1.1. Stáří – charakteristika.....	11
1.2. Potřeby seniorů.....	13
1.3. Hodnoty seniorů.....	16
1.4. Přístupy ke stáří – jak čelit stárnutí populace.....	19
1.4.1. Celosvětové aktivity zaměřené na stárnutí a starou generaci.....	19
1.4.2. Koncept úspěšného stárnutí.....	20
1.4.3. Druhý životní program.....	21
1.4.4. Národní program přípravy na stárnutí v České republice.....	23
1.5. Volný čas vs. volný čas seniorů.....	24
1.6. Sociální služby pro seniory.....	26
1.6.1. Domovy pro seniory.....	27
1.6.2. Trávení volného času v domovech pro seniory.....	28
1.6.2.1. Projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná	29
2. Vyhodnocení projektu Univerzita volného času.....	32
2.1. Cíl vyhodnocení.....	32
2.2. Předpoklady vyhodnocení projektu.....	33
2.3. Metodika vyhodnocování.....	33
2.3.1. Metodologie vyhodnocování a zpracování dat.....	33
2.3.2. Soubor frekventantů.....	33
2.4. Interpretace výsledků.....	34
2.4.1. Vyhodnocení statistických údajů o frekventantech.....	34
2.4.2. Interpretace vyhodnocení předpokladu.....	40
2.5. Diskuze nad zjištěnými údaji.....	41
Závěr.....	45
Seznam literatury.....	46
Seznam použitých zkratk.....	49
Seznam tabulek, grafů, obrázků.....	50
Přílohy.....	51

Úvod

To, že naše populace stárne, je fakt, o kterém se v posledních letech hodně mluví. Především je tato demografická prognóza spojována s obavami, kdo se o staré lidi bude starat. Mladých lidí bude méně, což znamená nejenom to, že bude méně přímých pečujících osob, které by se o staré osoby staraly, ale bude i méně osob v produktivním věku, které budou „finančně zajišťovat“ skupinu obyvatelstva, která již není v pracovním procesu. Cesty, jak tomuto faktu čelit, jsou mnohé. Důchodová reforma je v rukou politiků, odborná veřejnost volá po tom, abychom umožnili seniorům být co nejdéle aktivní a soběstační a to nejen na trhu práce, ale i po tom, co odejdou do důchodu.

Do nedávných let byla aktivita seniorů jen v jejich vlastních rukou, proto bylo stáří spojováno spíše s pasivním trávením času. V posledních letech se však dostávají do popředí teorie, které se snaží propagovat aktivní způsob trávení důchodového věku, chce se podpořit ta vize, že senior může být společnosti prospěšný a může si udržet svou soběstačnost do pozdních let. Jen je zapotřebí vytvořit příležitosti. Příležitosti, které budou umožňovat stimulaci seniora po všech stránkách. Seniori by měli stimulovat nejen fyziologické, ale i psychické, transcendentální a sociální aspekty své osobnosti.

V posledních letech je v souvislosti s udržení soběstačnosti seniorů hojně zmiňován aspekt mezigeneračního sociálního kontaktu.

Cílem této práce je představit projekt Univerzity volného času, který je realizován v Domově seniorů Rudná a zjistit, zda naplňuje své projektové cíle, které si stanovil. Konkrétně se zaměříme na cíl umožnění mezigeneračního sociálního kontaktu v rámci tohoto projektu. Budeme zkoumat, jestli poskytovatel sociálních služeb, v tomto případě Domov seniorů Rudná, je schopen nabízet příležitost mezigeneračního setkávání a to nejen uživatelům jeho služby. Cíl budeme vyhodnocovat na základě statistických dat, která máme k dispozici z údajů uvedených v přihláškách frekventantů.

Na obecné úrovni se budeme věnovat vlivu sociálního i mezigeneračního kontaktu na starého člověka. Tento aspekt bude předkládán v úhlu pohledu stárnoucího člověka, jeho potřeb a hodnot. Budeme se věnovat tomu, kam se ve stáří posouvá hodnota či potřeba lidského kontaktu a co starému člověku přináší, proč je především ve stáří sociální kontakt důležitý. Nastíníme jeho potřebnost tak, jak jej zmiňují odborné teoretické přístupy k seniorům a předložíme také teorie, které se věnují vlivu lidského kontaktu a vzájemného sdílení v rámci trávení volného času seniorů. Zároveň se v této práci zmíníme o sociálních službách pro seniory, které jsou, i v kontextu demografických prognóz, velice důležitou částí přístupu k seniorům a péči o ně. Především se

zaměříme na sociální službu domovy pro seniory, v rámci které je tento projekt realizován.

Výsledky této práce budou použity ke zkvalitnění projektu v Domově seniorů Rudná a budou nabídnuty dalším zařízením sociálních služeb.

1. Seniori

Projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná je primárně určen seniorům. Při tvorbě programu, který je přednostně určen pro tuto cílovou skupinu, je nutné vzít v potaz všechny aspekty, které se stárnutím a stářím souvisí. Vzhledem k tomu, že se jedná o velice širokou a pestrou skupinu obyvatel, pokusíme se v následujících kapitolách přiblížit hodnotové orientace seniorů společně s jejich potřebami a tím nastínit možnosti motivace jako pohnutek, které je k aktivnímu přístupu mohou přivést. Pokusíme se popsat seniory jako skupinu, pro kterou má být tvořen program a je tedy nutné přihlídnout ke všem aspektům, které stárnutí přináší, tedy kromě fyziologických změn i případné změny hodnotové orientace či potřeb a to opět jak fyzických tak duševních. Zmíníme změny, ke kterým ve spojitosti se stářím dochází při trávení volného času, a popíšeme sociální služby pro seniory, které přicházejí na řadu v případě, že si senior již nedokáže své potřeby uspokojit sám.

„Seniori představují sociální skupinu určenou mimo jiné věkem, psychologickými vlastnostmi a specifickým sociálním statutem.“ (Loučková in Miovský, 2005, s. 70) Seniori mají určité rysy společné, ale přesto se od sebe odlišují, proto je těžké tuto skupinu jednotně definovat (Mühlpachr, 2009, str. 175). Přesto pro tuto skupinu obyvatel byla vytvořena jednotná teoretická východiska, jak k nim přistupovat, aby byli podpořeni co nejefektivněji a to jak v kontextu jejich osobního rozvoje, tak rozvoje společnosti, proto považujeme za důležité je zde zmínit.

1.1. Stáří – charakteristika

„Starý člověk je ten, kdo v určitém společenství žije déle než ostatní.“ (Pichaud, 1998, s. 25)

Na začátku 80. let Townsend (1981 in Jarošová, 2006, s. 10) charakterizoval seniora tak, jak je v dnešní době již nepřijatelné. Popisuje seniora *„jako příjemce služeb a dávek, jejichž rozsah a povaha je určována jinými.“* a tím je nazývá osobami, které jsou sociálně závislé (Jarošová, 2006, s. 10). K závislosti seniorů odkazuje i Rabušic (1995, s. 143) tím, že prohlašuje, že se vytvořila specifická kategorie seniorů, kteří potřebují společenskou a ekonomickou asistenci, a proto je nazývá závislým společenstvím.

Pojem *„stáří předpokládá dosažení určitého věku, mezi 60-65 rokem života s tradičním rituálem životní dráhy v podobě odchodu do důchodu.“* (Vážanský, 2010, s. 78) Mühlpachr (2009, s. 18) doplňuje, že je stáří doprovázeno řadou procesů involučního charakteru, které jsou vyvolány např. životním způsobem

a podmínkami, chorobami, a je spojováno s významnými sociálními změnami např. penzionování a změnami sociálních rolí.

Světová zdravotnická organizace definuje stařecký věk neboli senescenci jako období života, kdy se poškození fyzických či psychických sil stává manifestní při srovnání s předešlými životními obdobími (in Haškovcová, 2010, s. 20). Podle tohoto přístupu se mnohdy může stát člověk starým i před oficiálně uznávanými číselnými údaji.

Podle Topinkové (1995, s. 17) je stáří konečnou etapou stárnutí neboli konečnou etapou geneticky vyměřeného trvání života a může být vnímáno jako finanční dluh, zátěž, závazek (Jarošová, 2006, s. 9).

Protože je stáří spojováno s nemocemi, samotou, umíráním a smrtí, může v lidech vyvolávat negativní pocity (Tošnerová, 2002, s. 5). Klevetová (2008, s. 11) však reaguje, že stáří nemůžeme, i přesto že jej provází celá řada involučních změn ve všech oblastech (tělesná, psychická i sociální), chápat jako nemoc a konec života.

Některé základní změny, se kterými se ve stáří můžeme setkat nejčastěji, uvádí ve své knize Venglářová (2007, s. 12):

Tabulka č. 1 Změny ve stáří

Tělesné změny	Psychické změny	Sociální změny
změny vzhledu úbytek svalové hmoty změny termoregulace změny činnosti smyslů degenerativní změny kloubů kardiopulmonální změny změny trávicího systému (trávení, vyprazdňování) změny vylučování moči (častější nucení) změny sexuální aktivity	zhoršení paměti obtížnější osvojování nového nedůvěřivost snížená sebedůvěra sugestibilita emoční labilita změny vnímání zhoršení úsudku	odchod do penze změna životního stylu stěhování ztráty blízkých lidí osamělost finanční obtíže

(Venglářová, 2007, s. 12)

Nenalezneme jednotnou hranici začátku stáří, věku, kdy se z produktivního člověka stane senior. Nejčastěji se označení stáří a seniora spojuje s odchodem

člověka do důchodu, tedy tehdy, kdy již není produktivní, kdy je neaktivní (srov. Loučková, 2004, Mühlpachr, 2009, Vážanský, 2010).

Pro účely této bakalářské práce a hodnocení projektu Univerzita volného času budeme vycházet z členění uvedené Mühlpachrem (2009, s. 21):

65 – 74 mladí senioři,

75 – 84 staří senioři,

85 a více velmi staří senioři.

Ztráta soběstačnosti, nemohoucnost je jedním z nejvýznačnějších projevů stáří. Toto může seniory nutit změnit svůj dosavadní životní styl, neschopnost uspokojovat své základní potřeby může vést ke zvýšené závislosti na druhých lidech (Mühlpachr, 2009, s. 39).

Přítom právě jedním z podstatných faktorů kvality života je schopnost uspokojovat své základní potřeby, a proto při jejich upokojování může špatná forma sociální opory, zejména ta nadměrná, u seniora navodit pocity bezmocnosti (Křivohlavý, 2003, s. 111). Křivohlavý dále tvrdí, že volbou nevhodné formy opory je i pomoc nadměrná či pomoc jiného druhu, která neodpovídá potřebám daného člověka.

Proto je důležité určit míru podpory, aby pomoc samotná byla přínosem a nedocházelo k tzv. přepečování. Můžeme totiž často spatřit, že pracovníci v sociálních službách raději vykonávají za seniora činnosti, které by senior zvládl sám. Podobný přístup je i u pečujících příbuzných, kteří se buď z důvodu lásky ke svému příbuznému, nebo naopak pocitu nedostatku času snaží pomoci, jak nejlépe to jde, nebo tak, aby to zabralo co nejméně času. Tímto ale mohou být u seniorů vzbuzeny pocity beznaděje vedoucí z neuspokojování svých základních potřeb vlastními silami a může tak u seniorů dojít až k nespokojenosti. Důležité je tedy poskytnout službu podle individuálních potřeb seniora, poskytnout mu takovou míru podpory a pomoci, která dokonale odpovídá jeho schopnostem a možnostem.

1.2. Potřeby seniorů

Člověk cítí potřebu, až když se mu něčeho nedostává. Ve stáří se orientace potřeb mění, do popředí se dostávají potřeby jako např. výživa, teplo, být bez bolesti, jiné potřeby zase ve stáří ustupují do pozadí, např. ztráta pocitu žízně (Nešporová, 2008, s.26).

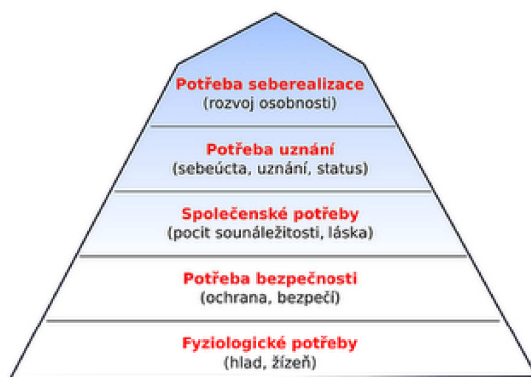
Mezi další důležité potřeby ve stáří patří:

- potřeba bezpečí – podle Nešporové (2008, s. 27) se jedná o nejvýznamnější potřebu ve stáří, patří sem mnohé obavy (že spadne, že se stane obětí trestného činu, že bude zátěží pro rodinu), ale i osamělost,
- potřeba důvěry a víry – mnoho starých lidí se s blížícím se koncem svého života obrací k Bohu, víra k němu jim pomáhá vyrovnat se se stárnutím a stářím. Nešporová tvrdí, že je tato potřeba tak důležitá, že se dá porovnávat s potřebou zdraví, sociálních vztahů a volnočasových aktivit (Nešporová, 2008, s. 28),
- potřeba autonomie – kvalitativním výzkumem Sýkorová došla k závěrům, že dominantní složkou autonomie se ve stáří stává fyzická autonomie (fyzická soběstačnost). Ta je totiž spojená se zdravím jedince. Další složkou této potřeby je autonomie finanční, díky kterým může senior samostatně vykonávat každodenní aktivity, případně zajišťovat potřebné služby. Poslední složkou této potřeby je nezávislost na druhých lidech (2007, s. 227).

„Uspokojovat své potřeby je nejen fyziologickou nutností, ale i psychologickým a sociálním požadavkem, protože člověk, který nemá uspokojené své potřeby, nemůže být spokojený.“ (Kvalita sociální služby jako záruka spokojenosti, 2011)

Z výše uvedeného je zřejmé, že potřeby seniorů dostávají zvláštního členění, přesto se domnívám, že je důležité zde zmínit i obecnou hierarchii potřeb podle Maslowa, která definuje potřeby člověka jako jedince ve společnosti.

Obrázek č. 1 Maslowova hierarchie potřeb

(Lea, 1994, s.86)

Maslow definuje těchto 5 základních potřeb (od vrchních pater):

1. potřeba seberealizace (naplnit své možnosti růstu a rozvoje osobnosti)
2. potřeba uznání, úcty (být vážený, mít úspěch v očích jiných lidí a na tomto základě být sám sebou kladně hodnocen)
3. společenské potřeby (vedou k touze někam a k někomu patřit, být přijímán a milován)
4. potřeba bezpečnosti (projevuje se především vyhýbáním se všemu neznámému, neobvyklému či hrozivému)
5. fyziologické potřeby (potřeba potravy, tepla, vyměšování)

To, že určité potřeby získávají ve stáří větší důležitost, neznamená, že ostatní potřeby vymizely. Proto bychom zde měli zmínit i potřebu někam patřit, být součástí něčeho, potřebu uznání a úcty a potřebu seberealizace. Je zřejmé, že bez uspokojení potřeb z „nižších pater“ Maslowovy hierarchie nemohou být uspokojovány ty z vyšších. Proto je ve stáří kladen důraz na uspokojování fyziologických potřeb, ale není možné ty ostatní úplně vynechat. V oblasti potřeby seberealizace je nutné zmínit moment odchodu do důchodu. Svobodová na základě provedeného výzkumu zmiňuje, že ztráta současného zaměstnání může pro seniory představovat ztrátu seberealizace (in Demografie, 2007, s. 89). Po odchodu do důchodu je tedy senior nucen hledat jiné varianty, jak tuto potřebu naplňovat.

Společenské potřeby ovlivňuje ve stáří více faktorů. Jedním z nich je vnímání seniorů jako sociální skupiny. Často se v současné době o seniorech pojednává jako o sociální a ekonomické zátěži (srov. Haškovcová, 2010, Rabušic, 1995, Svobodová, 2007). Haškovcová dokonce zmiňuje, že za současné situace se senioři nutně cítí být příslušníky obtížné generace (2010, s. 49). Přináležet k sociální skupině seniorů tedy není příliš uspokojující ani příjemné. Senioři ale samozřejmě nepatří jen do sociální skupiny, ale patří do rodiny, mají přátele či zájmy a tak se mohou cítit součástí těchto skupin. „V některých kulturách jsou staří lidé vnímáni jako zkušení, rozvážení a moudří.“ (Svobodová, 2007, s. 88) Tuto potřebu ovlivňují podle Svobodové další obtížné životní situace jako smrt partnera či přátel. To vede k tomu, že staří lidé mají tendenci udržovat čím dál méně styků a stále více je doprovází samota. Samota pak může fungovat jako hlavní demotivující prvek, jako něco, co drží seniora u dna a brání mu v dalším rozvoji. Involuční proces pak může probíhat mnohem snáz a rychleji. Také vstup do zařízení sociálních služeb je vážnou událostí. Ve většině případů si tyto lidé uvědomují, že je to do konce

života. Jak zmínil Pichaud s Thureaovou, opustit svůj dům nebo byt tedy znamená rozloučit se s minulostí, se vším, co tvořilo dosavadní život (1998 in Svobodová in Demografie, 2007, s.91).

Faktem tedy je, že pro stárnoucího člověka je čím dál tím těžší uspokojení všech svých potřeb. Často toto uspokojování vyžaduje, aby byl senior aktivní, aby aktivně vyhledával stimuly, které ho budou naplňovat. Být aktivní je ale vzhledem k involučním změnám stále více a více náročnější.

1.3. Hodnoty seniorů

„*Hodnotový systém je neoddělitelnou součástí člověka.*“ (Semešiová, 2003, s. 98) . Autorka dále zmiňuje, že právě hodnotový systém je aktivní složkou jedince, a že u starších lidí je možné postřehnout sníženou schopnost integrace společenských a osobnostních hodnot do přijatelného životního stylu (2003, s. 98). Podle Loučkové jsou hodnotové hierarchie seniorů orientovány tradičním způsobem, na prvním místě je zájem o vlastní zdraví, včetně rodiny a nejbližšího okolí. Zároveň ale zmiňuje, že pro seniory je důležitá rovněž hodnota duchovně orientovaného života, specifikovaná jako nalezení smyslu života, pochopení sebe, akceptování náboženství a zachování dobrého svědomí (2004, s. 66). Semešiová (2003, s. 99) zmiňuje, že u staršího člověka se dostávají na přednější místa ty hodnoty, které byly pro jeho osobu v mladším věku samozřejmostí (nezávislost, soběstačnost). Pro účely této bakalářské práce využijeme hodnotový systém starších lidí, který Semešiová stanovila:

- 1) Hodnota zdraví – zdravotní stav vyžaduje jistá omezení, nutí je, aby přestali pracovat, nedovolí jim starat se o domácnost, ztrácejí zájem o svůj zevnějšek, o zábavu, postupně omezují styky s ostatními lidmi z okolí. Koziarová a kol. (1995 in Semešiová 2003, s 99) uvádějí, že většina starších lidí žije nezávisle a je pro ně velmi důležité, že se o sebe dokáží postarat. Je pro ně důležitý pocit, že to ještě dokáží. S postupnou ztrátou soběstačnosti se starší člověk stává závislým na druhých osobách. Závislost často souvisí s motorickými poruchami a poruchami paměti, proto podle Pavlíkové a Kondášové (1999 in Semešiová, 2003, s.100) senioři potřebují pomoc při těžších pracích v domácnosti, dále v oblasti různých forem kontaktu s vnějším a společenským prostředím. Pomoc při sebeobslužných činnostech může být pro seniory ta nejhůře přijatelná, je totiž spojena s narušením intimity a se zásadním ovlivňováním vlastního sebehodnocení seniora. Pacovský (1990 in Semešiová, 2003, s. 100) uvádí, že je deprimující pocit, když si člověk uvědomí, že přestává ovládat základní tělesné funkce. Když si totiž člověk uvědomí, že postupně ztrácí fyzické

i rozumové síly, začne se obávat, že ho druzí budou považovat za neužitečného a nechtěného.

- 2) Hodnota rodiny – podle Semešiové (2003, s. 100) starší člověk touží být součástí rodiny, ta pro něj hraje značně důležitou úlohu v hodnotovém světě seniorů, a proto můžeme rodinu označit za univerzální hodnotovou prioritu. Deeken (1995 in Semešiová, 2003, s. 101) uvádí, že čím je člověk starší, tím víc potřebuje cítit, že je užitečný. Tento pocit užitečnosti může získat při výpomoci s výchovou svých vnoučat, při vedení domácnosti. Smutnými případy, kdy tato hodnota může být narušena, jsou situace, kdy se starý člověk náhle ocitne v ústavním zařízení, sám neví jak. Děti takto zneužívají důvěru svých rodičů a „odkládají“ je do domovů seniorů. Poté starý člověk zanevře na celou rodinu a jeho novou rodinou se v těch lepších případech stávají přátelé ze zařízení. Pokud ale nezapadne do místního kolektivu, může se cítit úplně ostraněný, nemilovaný, sám.
- 3) Hodnota práce – o vlivu práce v životě člověka, resp. odchodu z pracovního procesu odchodem do důchodu jsme se již stručně zmiňovali. Rosival a kol. (1980 in Semešiová, 2003, s. 103) usuzují, že bez práce je člověk ztracený, protože práce je podle nich nejdůležitější životní náplní, která ztotožňuje člověka se společností. Naproti tomu Kuchařová a kol. (2002, s.15) uvádí, že dopady odchodu do důchodu na různé okolnosti individuálního života nejsou celkově hodnoceny příliš pesimisticky, neboli jen malý podíl seniorů vnímá tento krok jako obtížnou, psychicky nesnadno zvládnutelnou životní situaci. Zároveň ale zmiňuje, že nebyl zjištěn ani velký optimismus, převládá hodnocení neutrální. Podle Bromleyho (1974 in Semešiová, 2003, s.103) stojí člověk odcházející do důchodu před problémem, jak ukončit pracovní svazek bez toho, aby se dostal do ekonomických těžkostí, nebyl postihnutý citově, například osamělostí a nudou. Hamilton (1999 in Semešiová, 2003, s.103) uvádí, že v průběhu zaměstnání si lidé vytvářejí svůj status a určité sebehodnocení, v případě náhlého odchodu do důchodu ztrácí spolu se zaměstnáním i svůj status. Důchodci si proto musí hledat něco, co by je činilo jedinečnými, čím by si zasloužili vážnost, která předtím plynula z jejich pracovního zařazení. Spektrum aktivit seniorů je různé, někteří z nich podle Kozierové a kol. (1995 in Semešiová, 2003, s.103) nadále pracují, jiní se stávají „nezaměstnanými“ důchodci. Ti, kteří jsou kolektivem autorů považováni za „nezaměstnané“ důchodce nemůžeme považovat za neproduktivní složku populace a to z toho důvodu, že se podílejí na

výchově mladé generace, pracují v domácnosti, apod. (Semešiová, 2003, s.104). Tato autorka se dále domnívá, že pro člověka, který opustil svoje zaměstnání, by bylo prospěšné, kdyby se věnoval určité zálibě, koníčku, který by vyplnil vzniklou časovou prázdnotu. „*Věnování se různým aktivitám, zpomaluje proces stárnutí a co nejdéle udržuje tělesnou i duševní činnost.*“ (Semešiová, 2003, s. 104) V současné době převažuje trend, aby se starší lidé zapojovali do života celé společnosti, zůstali aktivní co nejdéle a nestáli bokem. Sýkorová (1999 in Semešiová, 2003, s. 104) ale tvrdí, že převážná většina seniorů preferuje pasivní odpočinek a potřebu sociálních kontaktů si uspokojují v rámci domova a v sousedské pospolitosti. Smutnou zajímavostí je nivelizace po odchodu do důchodu. Haškovcová (2010, s. 82) zmiňuje, že lidé v penzi se stávají sobě rovnými proto, že jejich „*role je nemít roli*“. Autorka spolu s Josefem Charvátlem vnímá a zdůrazňuje velmi negativní vnímání seniorů, jejich stigmatizaci a nemožnost tuto situaci jakkoliv ovlivnit. Ve své knize cituje typy reakcí na stárání, resp. na odchod do důchodu, které popsal už v roce 1966 D. B. Bromley (in Haškovcová, 2010, s. 83-84):

1. Strategie konstruktivnosti – ideální forma adaptace na stárání. Převládá radost ze života, tento způsob vyrovnávání se je otevřený, přizpůsobivý a tolerantní. Člověk snadno navazuje nové vztahy, ty staré udržuje.
2. Strategie závislosti – jedinec, který vyznává tuto strategii, tíhne k závislosti a pasivitě, spoléhá na druhé a věří, že se o něho postarají jak po stránce hmotné, tak citové. Odchod do důchodu nenesou příliš těžce, protože nebyl za svého pracovního života ctižádostivý.
3. Strategie obranného postoje – lidé, kteří celoživotně vykazovali vysokou míru nezávislosti, se odmítají podrobit diktátu stárání, protože se bojí závislosti. Tito do penze odcházejí až když je k tomu donutí okolnosti.
4. Strategie nepřátelství – ti, kteří za svého života toužili po úspěších či slávě, ale nedosáhli jich, mají tendenci svalovat vinu za svůj „nepodařený“ život na druhé, na objektivní příčiny, apod. Bývají primárně podezíraví a současně i agresivní. Stárání přijímají jako další nepřízeň osudu, za kterou tentokrát mohou všichni mladí.
5. Strategie sebenávisti – tyto osoby považují za původ svého neštěstí sami sebe. Hodnotí sebe i svůj dosavadní život s pohrdáním.

- 4) Hodnota víry – Semešiová (2003, s. 104) se domnívá, že víra poskytuje staršímu člověku velkou sílu na zvládnutí konečné dráhy života. Někteří staří nahlíží podle ní na svou chorobu jako na zkoušku víry, sama však dodává, že je to zkouška i jejich příbuzných. Staří se zamýšlejí nad smyslem svého života, reflektují a hodnotí svůj život. Podle otce Jana z Domova Sv. Karla Boromejského v Praze se staří lidé obracejí k víře nejen z důvodu strachu či obav ze smrti, ale v kontextu historie České republiky vidí ještě další důvod a to sice vzpomínání na stáří. V době jejich mládí probíhala na školách výuka křesťanství, bylo běžnou praxí chodit v neděli do kostela, a proto návrat k víře (byť po dobu svého života věřícími nebyli) má funkci návratu do let, kdy byli mladí. V souvislosti s trendem, který Haškovcová nazývá glorifikací dětství (2010, s. 11) si staří lidé vybavují jen příjemné zážitky z těchto dob a usnadňuje jim to vyrovnávat se s reálnou situací.

1.4. Přístupy ke stáří – jak čelit stárnutí populace

To, že naše společnost stárne a stárnout bude, je již velice známým a zohledňovaným faktem posledních deseti let. Jakým způsobem se společnost s tímto trendem vyrovnávala, se pokusíme nastínit v této podkapitole. Nastíníme, jakým způsobem a jakou cestou se má se seniory jednat, aby byl podpořen jejich celospolečenský přínos.

1.4.1. Celosvětové aktivity zaměřené na stárnutí a starou generaci

Organizace spojených národů (dále jen OSN) se zabývá problematikou starých lidí již od roku 1978. Rok 1982 byl vyhlášen za Rok starého člověka mezi námi. Byly realizovány mnohé odborné a společenské akce věnované problematice stárnutí a starým lidem. Při této příležitosti byl Valným shromážděním OSN přijat Mezinárodní akční plán o stárnutí (rezoluce 37/51). Tento plán byl zaměřený na „*záruky sociálních a ekonomických jistot pro starší lidi a na vytváření možností, aby mohli senioři zůstat platnými a adekvátně angažovanými členy společnosti, ve které žijí.*“ (Jak tráví volný čas senioři, 2008, str.34)

V roce 1990 vyhlásilo Valné shromáždění OSN 1. říjen Mezinárodním dnem starších lidí.

Rok 1999 byl vyhlášen Světovým rokem starších lidí. Motto roku znělo „Společnost pro všechny věkové skupiny“. Je v něm vyjádřena snaha o „*vytvoření takové společnosti, ve které by všichni lidé, staří i mladí, našli svoje místo, společnost, která jim poskytne prostor pro schopnosti všech a pro užitek všem.*“ (Jak tráví volný čas senioři, 2008, str. 35). Taková společnost by

mimo jiné umožňovala, aby generace navzájem investovaly jedna do druhé, aby se vzájemně obohacovaly.

Rok 2012 bude dokonce Evropským rokem věnovaný aktivnímu stárnutí (Active ageing) a bude v něm kladen důraz nejen na aktivní přístup k volnému času seniorů, ale i na tvorbu pracovních míst pro seniory a podporu solidarity se seniory (Evropský rok stárnutí a mezigenerační solidarity v České republice, MPSV, 2011).

Zde můžeme vidět, že i na celosvětové úrovni se kladl důraz na vzájemný přínos generací, který je nosným bodem i projektu Univerzita volného času v Domově seniorů Rudná.

1.4.2. Koncept úspěšného stárnutí

Jedním z teoretických východisek, které podporují aktivní trávení volného času, je koncept úspěšného stárnutí, který vznikl v USA. Tato koncepce se snaží posilovat kvalitu života a pozitivní adaptaci ve stáří. Snaží se zdůrazňovat, že dominantní pozornost by měla být věnována zlepšování zdravotního a funkčního stavu stárnoucích osob s maximální prevencí vzniku závislosti. Tento zdravotní a funkční stav organismu je dán několika faktory a některé z nich jsou ovlivnitelné. Z. Kalvach (1997) za ty hlavní faktory, které souvisí s konceptem úspěšného stárnutí, považuje:

- zákonitou biologickou involuci;
- chorobné procesy;
- životní způsob (především aktivitu či pasivitu);
- životní podmínky;
- subjektivní hodnocení a prožívání.

O prvním faktoru biologické involuci jsme se zmiňovali již v předchozích podkapitolách. Uveďme jen, že důležitou roli v této oblasti hrají léky, které mohou příznivě ovlivňovat stav organismu ve stáří. Neovlivňují však přímo involuční procesy či mechanismy, ale spíše pozitivně ovlivňují organismus, dodávají látky, které u starého člověka chybí.

Druhý faktor – chorobné procesy – je významně ovlivněn zdravotním stavem jedince a je zaměřen na prevenci nejčastějších onemocnění u seniorů, která podle Kalvacha (2004) jsou: ateroskleróza; obstrukční choroba bronchopulmonální; osteoartróza; osteoporóza; Alzheimerova choroba; poruchy zraku vedoucí až ke slepotě a poruchy sluchu.

Třetímu faktoru – životnímu způsobu – odpovídá aktivita a to jak v oblasti tělesné, tak psychické a sociální. Z. Kalvach (1997) uvádí, že v souvislosti

s tělesnou zdatností byl opakovaně prokázán vliv tréninku. Nejedná se jen o rekreační sportování, které objektivně pozitivně ovlivňuje jak tělesnou stránku člověka, tak tu psychickou. Jako součást psychohygieny se u starších lidí uvádí tzv. psychické otužování, které může být chápáno jako trénink vlastní adaptační energie. Do této oblasti patří akceptace stárnutí, jako přirozeného procesu, se kterým se musí člověk vnitřně vyrovnat. Psychická pružnost, kladné vyrovnávání se změnám, je důležité v průběhu celého života člověka. K psychickému otužování se řadí také jakýkoliv styk s lidmi. Ten je také důležitý proto, aby senior nebyl jednoho dne izolován a osamocen.

Čtvrtý faktor životních podmínek ovlivňuje stav organismu starého člověka podle Kalvacha (1997) dvojitým způsobem. Prvním způsobem ovlivňují zdravotní i funkční stav i roli, kterou senior zastává a na aktivity, kterým se věnuje (jedná se o podmínky sociální, ekologické, geografické, sociálně ekonomické a historické). Druhým způsobem ovlivňují podmínky výrazné funkční změny organismu. Jestliže např. žije člověk (nejen senior), který má zdravotní problémy, v příznivých podmínkách (přízemní byt 1. kategorie poblíž nákupního střediska), může být i přes svůj handicap (ochrnutí po mozkové příhodě) relativně soběstačný (Kalvach, 1997).

Poslední faktor subjektivního hodnocení a prožívání je ovlivněn individualitou seniora. Vlastní prožívání seniora ovlivňují uspokojené nebo neuspokojené potřeby, o kterých jsme se zmiňovali výše. Hodnocení vlastního stáří je ovlivňováno i pocitem ohrožení ze ztráty partnera, z onemocnění, z obav před samotou nebo závislostí na jiné osobě.

Tento přístup byl z většiny zaměřen na udržení zdravotního stavu jedince a jedná se spíše o preventivní přístup – společnost se snažila “vychovávat” zdravé seniory, aby se nestaly ekonomickou ani sociální zátěží pro společnost. Tento přístup je v dnešní době již přežitý. Spíše se jednotlivé přístupy kombinují, aby bylo pečováno jak o fyzické tak psychické zdraví. V dalších přístupech se již klade větší důraz na psychickou a sociální stimulaci.

1.4.3. Druhý životní program

V souvislosti s konceptem úspěšného stárnutí se často zmiňuje druhý životní program. Číková (Jak tráví senioři volný čas, 2008) zmiňuje, že pro označení procesu ztotožnění se s uznávanou funkcí nebo společenskou rolí se v sociologii používá termín sociologická identifikace. V současném světě se stala práce tím, co nazýváme osou života. Po tom, co tuto osu již nemáme k dispozici, např. odchodem do důchodu, musíme si hledat jinou osu života. Dříve se tento program nazýval náhradním programem a byl viděn spíše v realizování individuálních koníčků, což podle Haškovcové (2010, s.125) bylo

nešťastné označení, které asociovalo náhražku, apriorní podceňování programu ve stáří, který se nemohl rovnat původnímu dominantnímu programu.

Podmínkou pro stanovení druhého životního programu je podle Haškovcové (2010, s. 125) znalost potřeb stárnoucího člověka. Ten podle autorky potřebuje přiměřené zdraví, materiální a finanční zabezpečení a také místo, kde se cítí doma, kde je ctěn a vážen a kde ho má někdo rád.

Specifikem druhého životního programu je tedy to, že se nejedná o náhradní program, o nucené hledání aktivit, které by nahradily původní pozici práce. *„Aby se tedy individuální „koníčková“ aktivita mohla stát skutečným druhým životním programem, musela by pozbyt charakter náhradnosti, doplňkovosti a někdy až lacině pojímané „pouhé zábavy“.* *Společnost i jednotlivec by museli společně uznat zájmovou činnost za nosnou, což se děje pouze částečně.*“ (Haškovcová, 2010, s. 126) Autorka uvádí, že podmínkou, aby se „koníček“ stal definitivou vážící se k druhému životnímu programu, musí být alespoň částečně integrován do generačně propojených činností, které jsou uznávány jím i společností. Jedná se o to, že pokud starší člověk vykonává svůj „koníček“ pouze sám pro sebe, je možné, že jemu samotnému to vyhovuje a dostatečně ho naplňuje. V očích společnosti však bude stále vnímán tak, jakoby jeho „koníček“ byl pouze nuceným vyplňováním velkého množství volného času. Pokud ovšem tento „koníček“ je jednou za čas diskutován s ostatními lidmi, kteří tento „koníček“ rovněž vyznávají, tak tento „koníček“ dostává již jiný prostor a jiný charakter. Dochází nejen k vyměňování předmětů společného zájmu, ale i k neformální výměně životních názorů. Původní náhradní činnost je propojena do sféry uznávané společenské praxe a starý člověk, ať už dělá cokoli, by mohl být uznáván. To, že člověk svůj „koníček“ sdílí s jinými lidmi, tedy posunuje „koníček“ na respektovatelnou a přínosnou aktivitu. Mezi druhé životní programy podle Haškovcové (2010, 127-136) patří Univerzity třetího věku (dále jen U3V), „Nultáky“ a Univerzity volného času (dále jen UVČ), a Akademie třetího věku.

Vzhledem k zaměření této práce popíšeme pouze druhý životní program Univerzity volného času. UVČ není oficiální formou vzdělávání, neposkytuje jej žádná univerzita. Jedná se o neformální projekt jedince, který se postupně rozšiřuje v různých mutacích po celé republice. Jelikož „duchovním otcem“ UVČ v České republice (dále jen ČR) je Ing. Dana Steinová, použijeme k definici a popisu této činnosti popis jejího programu. První Univerzita volného času v ČR tak byla a stále je formou systematického zájmového mezigeneračního vzdělávání v atraktivních oborech. Vysokou kvalitu přednášek garantuje buď osoba erudovaného metodika nebo smlouva o přímé spolupráci s některou vysokou školou (dále jen VŠ). Není stanoven předpoklad

předchozího vzdělávání, nekonají se ani vstupní ani výstupní testy, ani se nevydávají certifikáty o absolvování studia. Jedinou motivací ke studiu je hluboký zájem o zvolený obor. UVČ není věkově segregována a studovat zde může každý, komu je více než 18 let. Vybrané skupiny obyvatelstva studují bez kurzovného pouze za zápisné. Jedná se o matky na mateřské dovolené, invalidní a starobní důchodce a nezaměstnané. UVČ je jedním z programů v rámci Centra celoživotního vzdělávání, které má silnou sociální orientaci a nabízí možnost psychické, fyzické a společenské aktivace sociálně znevýhodněným kategoriím obyvatelstva.

1.4.4. Národní program přípravy na stárnutí v České republice

V roce 2008 byl publikován Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 – 2012. Tento dokument reaguje na nejnovější demografické prognózy a na výzvy moderní doby. Chce se zaměřit na zvýšení kvality života ve stáří, na posílení role seniora v rámci nabídky poskytovaných sociálních služeb, zároveň zmiňuje důležitost pracovních příležitostí pro seniorskou populaci. Cílem tohoto programu je podpořit solidaritu a soudržnost mezi generacemi a zájem o těžkosti a preference starších lidí v ČR (Kvalita života ve stáří – národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 – 2012).

Tento program definuje 11 základních principů, které určují přístup ke starším osobám a stárnutí populace. Jedná se o tyto principy: Celoživotní přístup; Partnerství vlády a samosprávy; Mezigenerační vztahy a soudržnost; Zvláštní pozornost věnována zranitelným a znevýhodněným skupinám; Genderový přístup; Dialog s občanskou společností a sociálními partnery; Odpovědnost jednice a společnosti; Snižování sociálních a geografických rozdílů; Politika podložená důkazy; Důstojnost; Informovanost a mainstreaming.

Z tohoto programu je pro účely bakalářské práce především zajímavé zdůraznění mezigeneračních vztahů. Dokument zdůrazňuje, že předávání hodnot, kultury a zkušeností se uskutečňuje v rámci mezigeneračních vztahů. Uvádí, že mezigenerační solidarita a věková různost na pracovišti, v komunitě a rodině je faktorem sociální soudržnosti a ekonomického rozvoje. Mezigenerační vztahy mají podle tohoto dokumentu zásadní význam pro rozvoj jedince i společnosti a pro kvalitu života v každém věku. Podpora mezigeneračních vztahů a spolupráce by proto měla být součástí všech aktivit realizovaných v reakci na stárnutí populace. Z větší mezigenerační soudržnosti a odstranění věkových bariér může mít potom prospěch celá společnost.

Mezi strategické priority dokumentu patří aktivní stárnutí, prostředí a komunita vstřícná ke stáří, zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří, podpora

rodiny a pečovateli, podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv.

Dokument se tedy zaměřuje především na aktivitu v seniorském věku a to jak v rámci pracovního trhu tak volnočasových aktivit. Důraz je kladen na mezigenerační kontakt a na vstřícný, chápavý a podporující postoj společnosti k seniorům. Samozřejmě se dokument zaměřuje i na podporu zdravého způsobu života a zachování soběstačnosti do co nejvyššího věku a na podporu rodiny a pečujících osob.

1.5. Volný čas vs. volný čas seniorů

Abychom mohli vymezit, čím je volný čas seniorů odlišný od volného času jiných generačních skupin, potřebujeme nejdříve uvést obecné definice volného času, od kterých dále můžeme postupovat v definování odlišností u seniorů.

Dumazedier (in Veselá, 1999, s.21) vymezuje volný čas souborem (úhrnem) činností, jímž se jedinec může zabývat zcela podle své libosti, buď pro odpočinek nebo zábavu, či pro rozvoj informovanosti, osobnosti, dobrovolné sociální účasti nebo svobodné tvůrčí schopnosti poté, co splnil své povinnosti a závazky v zaměstnání, rodinné a sociální. Jedná se tak o takové činnosti, které si jedinec dobrovolně volí a je tak jen na jeho vůli, jaké a jestli vůbec nějaké volnočasové aktivity bude vykonávat.

Pávková a kol. (in Janiš, 2009, s.12-13) rozlišuje 5 různých pohledů na volný čas.

1. Ekonomické hledisko: - kolik finančních prostředků vloží společnost do volného času svých občanů a zároveň, zda jsou tyto prostředky návratné.
2. Sociologické a sociálně-psychologické hledisko: - vliv volnočasových aktivit na utváření mezilidských vztahů a jsou-li tyto vztahy „upgradeovány“ na vyšší, kvalitnější úroveň. Spadá sem rodina, hromadné sdělovací prostředky, komunita.
3. Politické hledisko: - vliv státu a jeho zásahy do volného času. Stát může zasahovat přímo (výstavbou hřišť – dětských, ale i pro seniory, apod.) nebo nepřímo daňovou a sociální politikou
4. Zdravotně-hygienické hledisko: - vliv volného času na zdravý tělesný a duševní vývoj jedince.
5. Pedagogické a psychologické hledisko: - věnuje se především vlivu volnočasových aktivit na děti a mládež, na jejich příznivý vývoj s ohledem na individuální možnosti a předpoklady.

Na volný čas lze tedy nahlížet z mnoha pohledů. Tyto jednotlivé pohledy nejsou striktně odděleny, ale prolínají se a navzájem ovlivňují. Janiš (2009, s.11) uvádí příklad:

„Fiktivní 55letá žena zaměstnaná jako státní úřednice se od mládí pravidelně věnuje rekreačnímu plavání, které doplňuje rekreační turistikou. Lze předpokládat, že nebude trpět vysokým krevním tlakem, bude méně náchylná k respiračním onemocněním a nebude mít nadváhu. Všechny tyto faktory se objeví v ekonomické sféře díky tomu, že bude stále v práci a nebude čerpat peníze z nemocenského pojištění, dále ušetří státu peníze za léky a zdravotní péči, které by jinak odčerpávala díky pravidelnému braní léků na hypertenzi.“

Vzhledem k demografickým prognózám je proto trend (a zřejmě i nutnost) současné politiky aktivní trávení volného času v každém věku (vizte 1.4 přístupy ke stáří). U seniorů se dokonce hovoří o přípravě jedince na stáří. Dá se říci, že žena uvedená v příkladu se připravuje na zdravé stáří. Podpora a propagace aktivního trávení stáří, což ve výsledku znamená aktivní trávení volného času seniorů, se dostává do popředí politických strategií a to z toho důvodu, že zasahuje a ovlivňuje všechny hlediska volného času kromě pedagogického. Takže je jak pro stát, tak pro společnost velice „výhodné“, aby stále se zvyšující podíl seniorů ve společnosti byl tvořen těmi, kteří stárnou zdravě a aktivně.

Veselá (1999, s. 22) rozděluje běžný čas jedince v průběhu dne na tři části:

1. Produkční čas – doba věnovaná práci, potřebný k zajištění nezbytných životních potřeb (ta se nekryje s dobou věnovanou práci)
2. Reprodukční čas – doba potřebná k regeneraci a reprodukci sil (spánek, odpočinek, jídlo) a hygieně
3. Volný čas – doba, s níž lze libovolně naložit

Z tohoto moderního sociologického členění vyplývá, že penzionovaní senioři mají první časové období zkrácené o pracovní činnost. Na druhou stranu se ovšem prodlužuje délka (potřeba) druhého regeneračního období. Poměr těchto tří složek se tedy radikálně mění a to s ohledem na zdravotní stav jedince, možnosti a příležitosti, které má v rámci společnosti, a na vlastní hodnotové a psychické naladění jedince.

Aktivity volného času Veselá (1999, s. 26) dále dělí na:

- manuální (ruční práce, pěstování květin)
- fyzické (sport, turistika)
- kulturně umělecké – receptivní (četba, návštěva divadel) a interpretační a tvořivé (hra na hudební nástroje)

- společenské (formální – schůze, náboženské úkony, a neformální – v rámci rodiny nebo mimo rodinu)
- hry
- pasivní odpočinek

Všechny tyto aktivity je možné provádět v každém věku, samozřejmě v uzpůsobené formě. Veselá uvádí (1999, s. 23), že pasivní odpočinek zaujímá u seniorů poměrně dosti značný prostor, což klade zvýšené požadavky na obydlí, jeho okolí a na občanskou vybavenost. Pobytové zařízení sociálních služeb tak musí řešit tři roviny trávení volného času. Musí zajistit širokou nabídku volnočasových aktivit, kterých se mohou uživatelé účastnit, musí jim umožnit, aby mohli nadále vykonávat své koníčky (a to jak organizačně, prostorově, tak případně osobní podporou), které vykonávali před svým nástupem do zařízení a musí zajistit vysokou vybavenost a komfortnost obydlí uživatelů, aby mohli i pasivně odpočívat, zároveň je však motivovat k aktivitě.

V odborné literatuře se význam volného času pojí převážně s mimoškolním vzděláváním a výchovou dětí a mládeže. O významu volnočasových aktivit u seniorské populace se toho mnoho nedočteme. Společně s Veselou (1999, s. 28) se pokusíme stanovit, jaké faktory ovlivňují způsob trávení volného času u seniorů. Je to:

- pohlaví (ženy tráví jinak volný čas než muži)
- věk
- zdravotní stav
- rodinný stav (svobodní x ženatí x vdané)
- vzdělání – vyšší vzdělání - náročnější trávení volného času
- bydliště – město x vesnice
- materiální zajištění jedince (auto, motocykl)
- roční období
- hodnotová orientace člověka
- rodinné klima
- celková úroveň kultury člověka a společnosti

To, jak senior tráví svůj volný čas je věc velice individuální a mimo jiné je ovlivňována tím, zda senior žije ve své domácnosti nebo je již v zařízení sociálních služeb.

1.6. Sociální služby pro seniory

Senior v průběhu svého života prochází mnoha situacemi, které jsou pro něj příjemné a radostné, jindy zase nepříjemné a smutné. Někdy si v situaci dokáže pomoci sám, za pomoci svých blízkých či jiných alternativ, někdy je ale situace natolik problematická nebo závažná, že si sám pomoci nedokáže. V tu chvíli se

musí spolehnout na pomoc samosprávy, státních i nestátních subjektů, nebo jiných poskytovatelů sociální pomoci. Pomoc může být formou sociálních dávek nebo sociálních služeb.

Definice pojmu sociální služby v České republice je daná zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který určuje sociální službu jako

„(...)činnost nebo soubor činností vymezených zákonem 108/2006 Sb., zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.“ (Zákon č. 108/2006 Sb.)

Model péče o staré lidi v České republice vycházel z představy, že o stárnoucí příbuzné by se měla postarat rodina a měla by za seniora ve své rodině převzít zodpovědnost. V rámci této představy jsou formální (státní) služby variantou, která je nasnadě teprve v případě nedostatečnosti či vyčerpání neformálních služeb (Svobodová, 2006, s. 256). Přestože z výzkumů je zřejmé, že se senioři obávají závislosti na rodině a spoléhají na to, že s pomocí státu se jim jejich soběstačnost podaří zachovat, počítají zároveň s pomocí svých dětí (Vohralíková, 2004, s. 69).

U seniorů se můžeme setkat s obavami, zda sociální služby, které jim budou poskytovány, budou kvalitní, cenově dostupné a zda si potřebnou sociální službu dokážou zajistit sami.

Senior může využívat všechny zákonem uvedené formy sociálních služeb (poradenství, péče a prevence) a u druhů zákon specifikuje, které druhy sociálních služeb jsou poskytovány seniorům.

Senioři mohou využívat např. tyto sociální služby: pečovatelská služba, osobní asistence, tísňová péče, sociální poradenství, odlehčovací služby, centra denních služeb, denní a týdenní stacionáře, průvodcovské a předčitatelské služby, domovy se zvláštním režimem, domovy pro osoby se zdravotním postižením, sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních ústavní péče, atd.

Nejvíce využívanou sociální službou určenou výhradně pro seniory je sociální služba domovy pro seniory.

1.6.1. Domovy pro seniory

Vzhledem k tomu, že projekt je realizován v Domově seniorů a je určen i uživatelům tohoto druhu služby, budeme se v následující kapitole snažit tento typ služby blíže popsat.

V České republice existovaly do roku 2006 tři typy pobytových služeb pro staré lidi - domovy důchodců, domovy s pečovatelskou službou a domovy-penziony pro důchodce. Před účinností zákona č. 108/2006 Sb. bylo domovům spíláno, že v těchto zařízeních dochází k přezíravému postoji k potřebám

seniorů, že není dodržováno soukromí uživatelů, že má personál mocenskou převahu a že v programu chybí přitažlivé a aktivizující činnosti. Problémem bylo, že objekty, ve kterých tato zařízení většinou svou službu poskytovala, byly nevyhovující pro potřeby seniorů (velká bariérovost, velká kapacita uživatelů jak v zařízení, tak i na pokoji, apod.). To, že se tato zařízení často setkávala i s nedostatkem personálu celou situaci jen zhoršovalo. „*Toto vše přispívalo k negativnímu označování domovu důchodců na „starobince“ a k nechuti seniorů do těchto zařízení nastupovat. Dost často nastupovali i pod nátlakem rodiny.*“ (Kvalita sociální služby jako záruka spokojenosti seniorů, 2011) Toto zařízení nebylo vnímáno jako služba, ale jako nechtěná nutnost.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách spojuje výše uvedené tři typy služeb pouze do jedné - domovy pro seniory.

Podle zákona se v domově pro seniory poskytují služby osobám, které mají sníženou soběstačnost zejména z důvodu věku, jejich situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby, ale jejichž zdravotní stav nevyžaduje léčbu v lůžkovém zdravotnickém zařízení (zákon 108/2006 Sb.).

Služba domovy pro seniory podle § 49 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách poskytuje tyto základní činnosti:

1. Poskytnutí ubytování
2. Poskytnutí stravy
3. Pomoc při zvládnání běžných úkonů péče o vlastní osobu
4. Pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu
5. Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím
6. Sociálně terapeutické činnosti
7. Aktivizační činnosti
8. Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí

1.6.2. Trávení volného času v domově pro seniory

Podle Číkové (Jak tráví senioři volný čas, 2008), která prováděla výzkum na způsob trávení volného času seniorů, se způsob trávení volného času seniorů, kteří žijí ve svém domácím prostředí a těch žijících v pobytovém zařízení sociálních služeb, liší. U seniorů žijících v zařízení sociálních služeb převládají podle autorky aktivity pasivnější (kulturní akce, sledování TV a četba).

Ze zákona povinné aktivizační služby (vizte oddíl Domovy pro seniory) v sobě podle Malíkové (2011, s. 115) zahrnují tři okruhy činností: volnočasové a zájmové činnosti, poskytnutí pomoci při obnovení nebo udržení kontaktu s přirozeným sociálním prostředím a pomoc při nácviku a zlepšování všech

dovedností klienta (motorických, psychických a sociálních). Do volnočasových činností můžeme zahrnout i společenské a kulturní akce, které se v zařízení pořádají. Pracovníci mají povinnost umožnit a zprostředkovat uživatelům, a to i těm imobilním, účast na různých aktivitách konaných v zařízení a v případě možností i mimo něj. Samotná aktivizační činnost velmi úzce navazuje na socioterapeutickou činnost.

Smyslem těchto činností podle Malíkové je: „*nalezení vhodných stimulačních a aktivizujících podnětů, které pomohou klientovi probudit zájem o sebe, uvědomit si sebe a své potřeby, mobilizovat své síly a iniciativně se zapojovat do sebepečce, a zabránit tak vzniku a rozvoji závislosti.*“ (2011, s.122) To by mělo podporovat zachování pocitu vlastní důstojnosti, radosti, uspokojení a naplnění důstojného prožívání stáří. To vede ke speciálnímu názvu, který se v oblasti sociálních služeb používá a to sice aktivizace. Cílem pracovníků zařízení by mělo být uživatele aktivizovat, mobilizovat jeho síly a schopnosti s vidinou co nejdříveho udržení samostatnosti a soběstačnosti alespoň v té míře, v jaké je to pro uživatele možné. Na rozdíl tedy od seniorů, kteří žijí ve vlastní domácnosti a poměr aktivních a pasivních činností je jen na jeho libovůli, jak on sám chce trávit svůj čas, uživatel v zařízení je pod „motivačním“ tlakem personálu, protože by se *měl* aktivizovat. Aktivita, kterou senior doma dělá z pouhé radosti, jen proto, že sám chce, je v zařízení sociálních služeb nahlížena již jako „aktivizace s cílem“.

Principem volnočasových aktivit v zařízení sociálních služeb by měla být samozřejmě dobrovolnost a široká nabídka, která se pružně přizpůsobuje potřebám či přáním uživatelů. Jako pracovník, který měl tvorbu plánu volnočasových aktivit na starosti, mohu tvrdit, že zásadním by mělo být, aby poskytovatel umožnil každému jedinci provádět tu činnost, která ho v jeho předchozím životě bavila či naplňovala. Proto může být nabídka volnočasových aktivit velmi pestrá a různá v každém zařízení.

1.6.2.1. Projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná

Projekt Univerzita volného času v Domově seniorů Rudná vycházela koncepčně z UVČ Ing. Steinové, která se stala i patronem tohoto projektu, a zároveň ze zákonných požadavků. V souvislosti s § 49 zákona 108/2006 Sb., a stanovenými základními činnostmi se tvorba cílů projektu odrážela především ve dvou činnostech a to sice v činnosti zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a aktivizačními činnostmi (zákon 108/2006 Sb.).

K těmto činnostem se vztahují i cíle projektu, které částečně vycházejí z cílů Univerzity volného času, jak je stanovila Steinová, nicméně jsou upraveny pro možnosti a potřeby domova seniorů a jeho uživatelů. Odlišnosti

od původní verze Steinové tedy jsou ve stanovení primární a sekundární cílové skupiny – pro poskytovatele sociálních služeb byly primární cílovou skupinou uživatelé této služby. Dále pak ve stanovení úhrady za tuto aktivitu – frekventanti, kteří jsou uživateli služby Domova seniorů Rudná neplatí žádné poplatky ani zápisné, patří to mezi další možnost jejich trávení volného času, frekventanti, kteří nevyužívají služeb Domova seniorů Rudná, platí poplatek 20 Kč za přednášku.

Cílová skupina:

Primární cílovou skupinou jsou uživatelé sociální služby domovy pro seniory v Domově seniorů Rudná (dále jen DsR). Sekundární cílovou skupinou jsou ostatní frekventanti, kteří nevyužívají služeb Domova seniorů Rudná. Mezi tyto patří senioři, invalidní důchodci, nezaměstnaní a osoby na rodičovské dovolené.

Cíle projektu Univerzita volného času v Domově seniorů Rudná:

Cíl vycházející z činnosti: Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím (zákon č. 108/2006 Sb.):

- *vytvořit prostor, kde se budou setkávat různé generace a různé sociální skupiny.* Umožnit především uživatelům služby DsR kontakt s jinými generacemi. Mnozí z nich totiž neudržují kontakt se svými dětmi, vnoučaty nebo pravnoučaty. Zároveň má projekt poskytovat uživatelům služby kontakt s „lidmi z venku“. Pro ty, kteří již samostatně nedokáží opustit prostor DsR a jejich fond sociálních kontaktů je omezen pouze na ostatní uživatele, personál, případně rodinu, je toto možnost se potkat a popovídat s jinými lidmi, kteří mají jiné starosti. A „otevřít“ prostor DsR pro veřejnost, „destigmatizovat“ prostředí, které je bohužel stále opředené spousty mýt a obavami.

Cíl vycházející z činnosti: Aktivizační činnosti (zákon č. 108/2006 Sb.):

- *nabízet stimulační, aktivizační a mobilizující podněty, které budou podporovat zájem frekventantů o sebe, své potřeby a o okolní svět.* Patří sem rozšiřování obzorů a kognitivní stimulace účastníků. Získané poznatky mohou frekventanti uplatnit v dalším samostudiu, případně zvýšení „odborné kvalifikace“ v získávání nových informací mohou uplatnit při seberealizační činnosti (naplnění v některé oblasti) nebo při „budování“ svého statutu v rámci rodiny nebo komunity. V případě mladších generací (nezaměstnaných a osob na rodičovské dovolené) má studium plnit motivační funkce, aby „čekací“

období v jejich životě bylo plnohodnotné a třeba jim i ukázalo nový směr, kterým se na své životní cestě vydat.

Realizace projektu začala v lednu roku 2009 a probíhala pravidelně v původně pětíměsíčních, později čtyřměsíčních cyklech, tzv. semestrech. V každém semestru bylo nejdříve pět, později čtyři tematické celky, v rámci kterých probíhaly přednášky. Přednášející mohli být v rámci jednoho tematického celku různí nebo celý celek mohl odpřednášet jeden lektor.

Přednášky probíhaly vždy jednou týdně a každá byla v rozsahu 90 minut. V prvním semestru prvního ročníku projektu byly všechny přednášky k danému tematickému celku v jednom měsíci. Později došlo, vzhledem k velké náročnosti pro přednášející uvolnit si v 4 dny v měsíci a dojet na přednášku do Rudné, k pravidelnému střídání temat. S ohledem na cílovou skupinu, na důležitost řádu a pravidelnost, byl stanoven jeden den, kdy se přednášky realizovaly – čtvrtek, došlo k omezení na 4 měsíce, kdy se přednášky v rámci jednoho semestru konaly (byl vynechán hektický prosinec a červen, který je náročný pro zahrádkáře) a byl stanoven pevný řád střídání tematických celků (první čtvrtek v měsíci byl vyhrazen pro jedno téma, druhý čtvrtek v měsíci pro druhé, atd.). V třetím ročníku projektu došlo k propojení jednoho tématu s Univerzitou třetího věku, konkrétně s fakultou sociálních studií Univerzity Karlovy. V zimním semestru čtvrtého ročníku byla frekventantům nabídnuta pouze dvě témata. Stručný harmonogram projektu je přílohou této práce.

V současné době je projekt stále realizován a jsou domlouvána témata na letní semestr a to s přihlédnutím k výsledkům evaluačního šetření na konci každého semestru.

2. Vyhodnocení projektu Univerzita volného času

V této části budeme zkoumat, zda dosavadní statistická data jsou dostatečná pro vyhodnocení naplňování cíle projektu zaměřeného na mezigenerační kontakt. Nebo jestli je nutné další zjišťování, aby mohlo být řečeno, že projekt naplňuje cíl spojený s mezigeneračním setkáváním. Tím, že doposud nebyl projekt v takovém měřítku v pobytovém zařízení sociálních služeb realizován, nemáme doposud příklad, jak by měl být realizován, aby byl úspěšný a efektivní a naplňoval své cíle. Důraz bude především kladen na naplňování cíle projektu jako příležitosti pro mezigenerační setkávání.

2.1. Cíl vyhodnocení

Projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná běží již třetím rokem a během této doby nedošlo ke konfrontaci předpokládaných cílů a přínosů projektu s realitou. Cílem vyhodnocení bude vyhodnotit projekt z hlediska naplňování jeho cílů a to především toho cíle, který je zaměřen na vytváření prostoru pro setkávání různých generačních a sociálních skupin. Vyhodnocovat budeme s pomocí již existujících statistických údajů.

Důležitost tohoto výzkumu spatřujeme především v jeho praktickém dopadu na fungování samotného projektu.

Hlavním cílem vyhodnocování projektu je zjistit, **zda projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná naplňuje svůj cíl vytváření prostoru pro setkávání různých generačních a sociálních skupin.**

Budeme se snažit z dat, která již máme sesbíraná, stanovit, zda se naplňuje cíl projektu. Důležitým znakem dat, která máme k dispozici, je to, že nebyla sbírána s cílem vyhodnocení naplňování cílů, ale s cílem evidence účastníků a zjištění spokojenosti frekventantů s dosavadním průběhem projektu, s tématy, přednášejícími a prostorovými prvky. Všechny tyto údaje nejsou pro zjištění našeho cíle vhodné, a proto budeme využívat pouze statistických údajů, která máme k dispozici z přihlášek frekventantů.

Vzhledem k zaměření práce budeme zjišťovat, zda je naplňován cíl č. 1. Druhý cíl neodpovídá zaměření práce, a proto nebude předmětem tohoto vyhodnocení.

Cíl č. 1: vytvořit prostor, kde se budou setkávat různé generace a různé sociální skupiny.

Cíl č. 2: nabízet stimulační, aktivizační a mobilizující podněty, které budou podporovat zájem frekventantů o sebe, své potřeby a o okolní svět.

2.2. Předpoklady vyhodnocení projektu

Vzhledem k zaměření a následné aplikaci našeho hodnocení stanovíme 1 předpoklad, který odpovídá cíli projektu. Poslouží nám to k jasnému stanovení, zda je cíl, ve své obecnosti naplňován či ne.

Předpoklad č. 1

V projektu UVČ se setkávají různé generační a sociální skupiny.

2.3. Metodika vyhodnocování

2.3.1. Metodologie vyhodnocování a zpracování dat

Ke zjištění potřebných údajů byla použita statistická data o frekventantech, která máme k dispozici z jejich přihlášek. Zajímavé pro náš výzkum jsou především údaje jako: statut (senior, nezaměstnaný, invalidní důchodce, apod.) a věk. Frekventanti podávali přihlášku na každý semestr projektu UVČ. Každý semestr má tedy příslušný počet přihlášek. Při zpracování dat byl započítáván každý semestr zvlášť. Každý frekventant musel podávat přihlášku na každý semestr, přestože se třeba již zúčastnil projektu v předchozím semestru.

Pro vyhodnocení předpokladu budeme využívat test dobré shody Chí-kvadrát, který nám zjednodušeně řečeno umožní posoudit, zda zjištěné skutečnosti odpovídají očekávaným skutečnostem nebo se od nich liší.

2.3.2. Soubor frekventantů

Podmínkou pro výběr frekventantů byla jejich přihláška alespoň na jednu přednášku v rámci projektu Univerzity volného času. Vždy se data sbírala v Domově seniorů Rudná před započítáním první přednášky semestru, na který se frekventant přihlásil.

2.4. Interpretace výsledků

2.4.1. Vyhodnocení statistických údajů o frekventantech

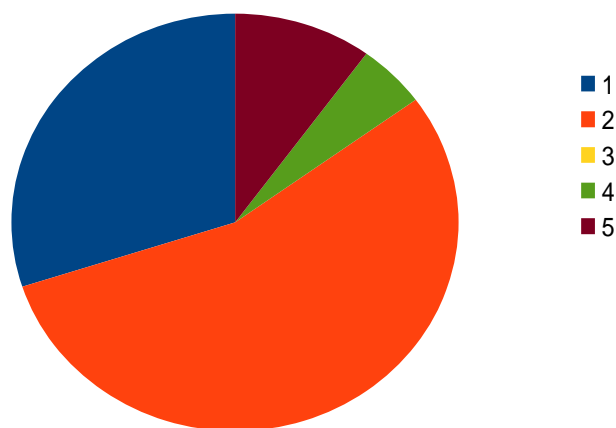
1. ročník - rok 2009

Tabulka č. 2 – přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách v roce 2009

	Senioři - uživatelé	Senioři – doma žijící	Nezaměstnaní	Invalidní důchodci	Osoby na rodičovské dovolené	Celkem
Letní semestr	6	11	0	1	2	20

V prvním semestru projektu Univerzity volného času tvořili nejpočetnější skupinu z frekventantů senioři, kteří žijí ve vlastních domácnostech. V tomto období byly zastoupeny všechny skupiny až na nezaměstnané, které se nepodařilo do projektu získat. Celkem se do projektu zapojilo 20 frekventantů.

Graf č. 1 – přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu – letní semestr 1. ročníku, rok 2009

1 – senioři-uživatelé (6); 2 – senioři-doma žijící (11); 3 – nezaměstnaní (0); 4 – invalidní důchodci (1); 5 – osoby na rodičovské dovolené (2)

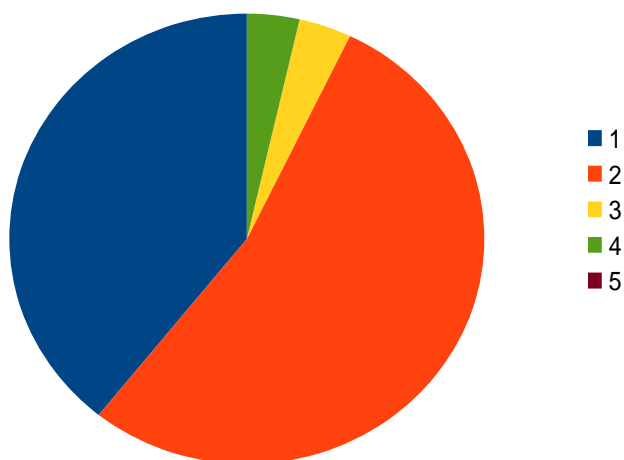
2. ročník - rok 2009/2010

Tabulka č. 3 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách v roce 2009/2010

	Senioři - uživatelé	Senioři – doma žijící	Nezaměstnaní	Invalidní důchodci	Osoby na rodičovské dovolené	Celkem
Zimní semestr	9	15	1	1	0	26
Letní semestr	11	15	1	1	0	28

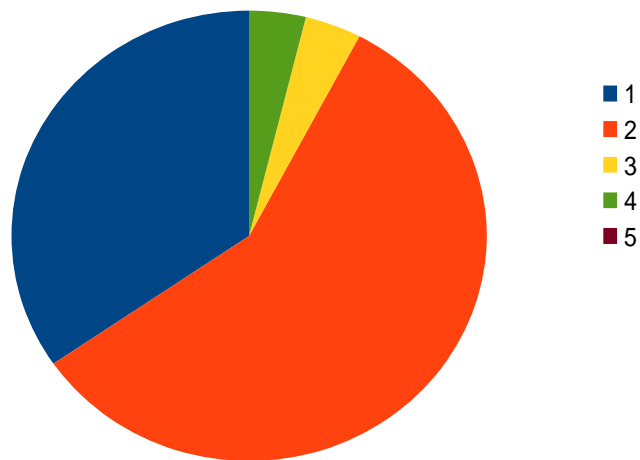
V druhém ročníku již došlo k nárůstu frekventantů, pouze tedy v řadách seniorů. Projekt opustili frekventanti ze skupiny osob na rodičovské dovolené, naopak se do projektu zapojil jeden frekventant ze skupiny nezaměstnaných. Celkový nárůst frekventantů oproti předcházejícímu ročníku byl na začátku letního semestru o 8 osob.

Graf č. 2 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu - zimní semestr 2. ročníku, rok 2009/2010

1 – senioři-uživatelé (9); 2 – senioři-doma žijící (15); 3 – nezaměstnaní (1);
4 – invalidní důchodci (1); 5 – osoby na rodičovské dovolené (0)

Graf č. 3 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu - letní semestr 2. ročníku, rok 2009/2010

1 – senioři-uživatelé (11); 2 – senioři-doma žijící (15); 3 – nezaměstnaní (1); 4 – invalidní důchodci (1); 5 – osoby na rodičovské dovolené (0)

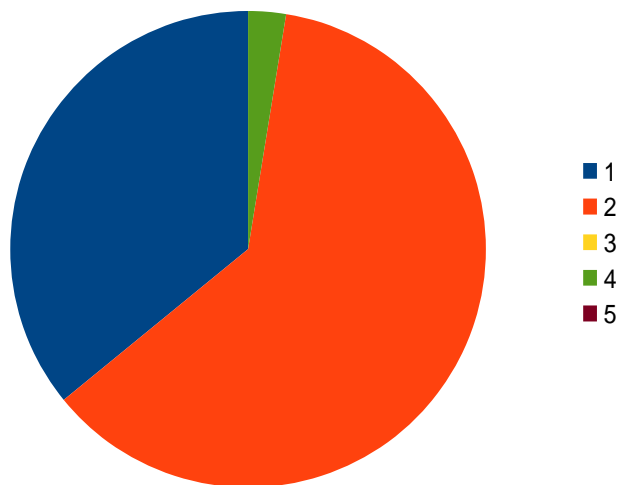
3. ročník - rok 2010/2011

Tabulka č. 4 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách v roce 2010/2011

	Senioři - uživatelé	Senioři – doma žijící	Nezaměstnaní	Invalidní důchodci	Osoby na rodičovské dovolené	Celkem
Zimní semestr	14	24	0	1	0	39
Letní semestr	16	25	0	1	0	42

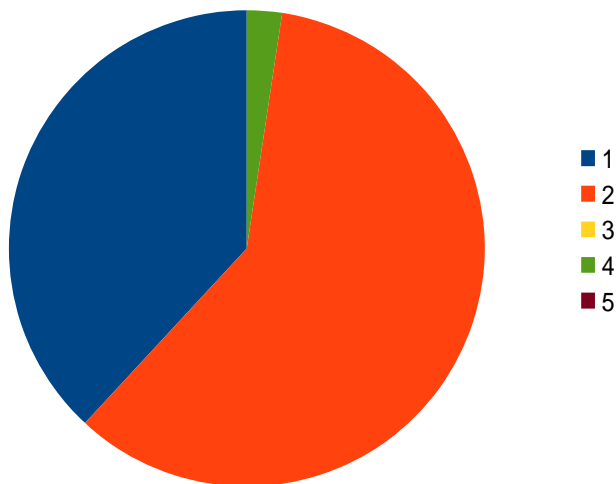
Ve třetím ročníku došlo k více jak 100% nárůstu celkového počtu frekventantů oproti prvnímu ročníku. Rapidně narostl počet frekventantů z obou skupin seniorů. Došlo ale také k poklesu zúčastněných skupin. Ve třetím ročníku se projektu neúčastnili žádní frekventanti ze skupiny nezaměstnaných ani osob na rodičovské dovolené. Po dobu obou semestrů se do projektu zapojoval 1 frekventant ze skupiny invalidních důchodců.

Graf č. 4 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu - zimní semestr 3. ročníku, rok 2010/2011

1 – senioři-uživatelé (14); 2 – senioři-doma žijící (24); 3 – nezaměstnaní (0);
4 – invalidní důchodci (1); 5 – osoby na rodičovské dovolené (0)

Graf č. 5 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu Letní semestr 3. ročníku, rok 2010/2011

1 – senioři-uživatelé (16); 2 – senioři-doma žijící (25); 3 – nezaměstnaní (0);
4 – invalidní důchodci (1); 5 – osoby na rodičovské dovolené (0)

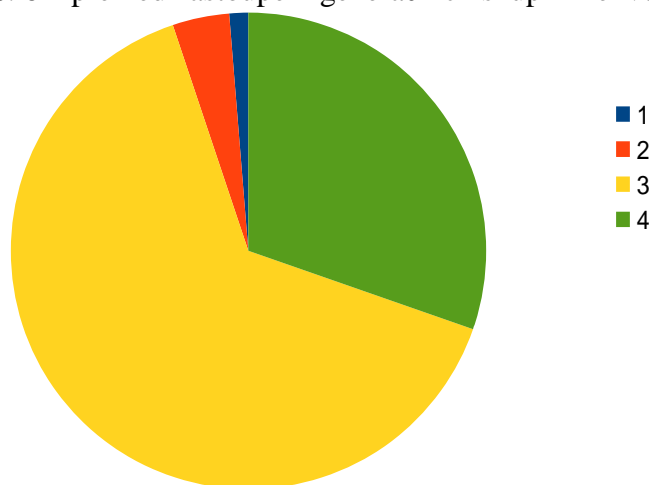
Věková struktura – zastoupení generačních skupin:

Tabulka č. 5 – zastoupení frekventantů v generačních skupinách

	1. ročník	2. ročník – zimní semestr	2. ročník – letní semestr	3. ročník – zimní semestr	3. ročník – letní semestr	Celkem
18 - 39	2	0	0	0	0	2
40 - 64	1	2	1	1	1	6
65 - 84	12	16	17	27	28	100
85 a více	5	8	10	11	13	47
celkem	20	26	28	39	42	155

Pro následné posouzení setkávání generačních skupin nám poslouží tato tabulka, která orientačně rozděljuje věkové spektrum na přibližné generace. Z této tabulky je vidět, že nejvíce generačních skupin bylo zastoupeno v prvním ročníku, kdy se do projektu zapojili frekventanti z celého věkového spektra. V dalších ročnících se projektu zúčastňovali spíše starší generace. Věkové rozmezí 65 – 84 a 84 a více zaznamenaly více jak 100% nárůst na konci třetího ročníku oproti prvnímu.

Graf č. 6 – přehled zastoupení generačních skupin frekventantů celkem

1 – věkové rozmezí: 18-39 (2); 2 – věkové rozmezí: 40-64 (6);
3 – věkové rozmezí: 65-84 (100); 4 – věkové rozmezí: 85 a více (47)

Průměrný věk jednotlivých skupin frekventantů:

Tabulka č. 6 – průměrný věk frekventantů v rámci jednotlivých cílových skupin

	Průměrný věk
Senioři – uživatelé soc. služby	84
Senioři žijící v domácím prostředí	76
Invalidní důchodci	57
Nezaměstnaní	42
Osoby na rodičovské dovolené	25

V této tabulce je vidět, že mezi nejstarší frekventanty patřili senioři, kteří využívali služeb Domov seniorů v Rudné. Tento fakt vyplývá z určení služby Domov pro seniory, která je určena pro osoby, které se již o sebe nedokáží postarat a to ani za pomoci terénních služeb nebo rodiny z důvodu zdravotního stavu nebo věku.

Z výše uvedených tabulek a grafů je zřejmé, že v průběhu realizace projektu počet frekventantů rostl. Nejvyššího nárůstu, při porovnání počtu frekventantů na začátku projektu a v posledním evaluačním období, se dostalo skupině seniorů, kteří jsou zároveň uživateli sociální služby Domov seniorů Rudná, tam došlo k více jak 260% nárůstu. Rovněž skupina seniorů, kteří žijí ve vlastních domácnostech, vzrostla o téměř 230%. Naopak skupina nezaměstnaných je na počátku projektu a na současném konci stejná, tedy nulová. V druhém ročníku se účastnil jeden frekventant ze skupiny nezaměstnaných, ale již nepokračoval. Skupina invalidních důchodců je v průběhu projektu konstantní, dochází po celou dobu jeden frekventant. Skupina osob na rodičovské dovolené klesla ze dvou frekventantů na žádného. Tato skupina tedy zaznamenala 100% pokles.

Z věkové struktury je zřejmé, že po celou dobu projektu je nejpočetnější skupinou generace mezi 65 a 84 lety. Osoby mladší 39 let se projektu účastnily pouze na jeho počátku a tato skupina souhlasí s počtem osob na rodičovské dovolené, které byly součástí projektu na jeho počátku. Zajímavý je rovněž stále rostoucí počet osob starších 85 let. Tuto skutečnost je možno dát do souvislosti se zvyšujícím se počtem frekventantů z řad uživatelů sociální služby Domov seniorů Rudná. Jak je totiž vidět z tabulky průměrného věku jednotlivých skupin frekventantů, uživatelé sociální služby Domov seniorů

Rudná mají nejvyšší průměrný věk. Nejstarším frekventantem v současné době je uživatel sociální služby Domov seniorů Rudná, kterému je 98 let, nejmladším naopak invalidní důchodce.

2.4.2. Interpretace vyhodnocení předpokladu

V této části hodnotíme předpoklad na základě statistických údajů zpracovaných do tabulek. Pro kontrolu našich úsudků bude použit i test dobré shody Chí-kvadrát. Vycházíme z toho, že máme údaje o všech a od všech frekventantů.

Předpoklad č. 1

V projektu UVČ se setkávají různé generační a sociální skupiny

V projektu se ve sledovaném období vyskytovaly 3-4 různé generační skupiny. Jejich početní a poměrové zastoupení bylo různé, ale vždy se v projektu potkávaly alespoň tři generace. V průběhu projektu se do něj zapojily všechny zamýšlené primární i sekundární cílové skupiny, vždy se v projektu setkávaly alespoň 3 skupiny s různým „sociálním statutem“ (senior využívají sociální služby Domov seniorů Rudná, senioři žijící v domácím prostředí, invalidní důchodce).

Pro vyhodnocení našeho předpokladu použijeme test Chí kvadrát (χ^2), který nám pomůže zjistit, zda se zjištěné četnosti liší od teoretických četností, které odpovídají opaku našeho předpokladu, tedy že se projektu účastní pouze generační skupina seniorů.

Pro upřesnění následující tabulky uvádíme, že do generace seniorů řadíme dvě věkové skupiny a to sice 65 – 84 a 85 a více.

Tabulka č. 7 – výpočet zastoupení generací pomocí Chí-kvadrátu:

Věkové rozmezí	Pozorovaná četnost P	Očekávaná četnost O	P – O	(P - O) ²	X ² = (P – O) ² /O
18 - 39	2	0	2	4	0
40 – 64	6	0	6	36	0
65 – 84	100	77	23	529	6,9
85 a více	47	77	-30	900	11,7
Suma		154			18,6

Ve sloupci pozorovaná četnost nalezneme četnost výskytu jedinců v dané věkové skupině. Ve sloupci očekávaná četnost je četnost, která odpovídá předpokladu, že se do projektu zapojuje pouze generační skupina seniorů. Z tabulky je patrné, že výsledná hodnota χ^2 je 18,6. Tato hodnota nám značí rozdíl mezi pozorovanou a očekávanou četností. Tuto hodnotu srovnáváme s kritickou hodnotou, určenou hladinou významnosti, kterou stanovujeme na 0,05 a stupněm volnosti, který je 3 (Chrástka, 2007). Kritická hodnota je tedy 7,815.

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 18,6$ je vyšší než kritická hodnota, a proto přijímáme náš předpoklad.

Tedy v projektu UVČ se setkávají různé generační a sociální skupiny.

Důvody, proč se do projektu nezapojují mladší generační skupiny ve větší míře, můžeme hledat ve velmi dobře pokryté oblasti služeb pro matky s dětmi v místě realizace projektu. Dále ve špatné komunikaci s úřadem práce dané oblasti ve špatné komunikaci s obecním úřadem v Rudné. Tito neměli informaci o projektu jako o možnosti pro nezaměstnané.

2.5. Diskuze nad zjištěnými údaji

Zjišťovali jsme, zda projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná umožňuje setkávání různých generačních skupin. Zjištění, ke kterým jsme dospěli, tedy, že projekt mezigenerační kontakt umožňuje, znamená nejenom, že tento typ projektu splňuje moderní principy přístupu ke stárnutí populace, ale i to, že je možné, aby takový projekt realizovalo zařízení sociálních služeb. Došli jsme ke zjištění, že zařízení sociálních služeb, které je primárně určeno seniorům, jež potřebují vyšší míru pomoci a podpory než soběstační jedinci, může být místem, které může být přínosné více sociálním a generačním skupinám obyvatelstva, než těm, pro které je primárně určeno. To znamená, že pobytové zařízení může být i kulturním, vzdělávacím místem či jen místem setkávání. Tento aspekt považujeme za velice přínosný pro poskytovatele samotného, ale i pro uživatele této služby.

V průběhu vyhodnocování jsme také zjistili, že mezigeneračního kontaktu může být dosaženo i „pouhým“ setkáváním seniorů. Jedná se totiž o skupinu osob, mezi kterými je věkový rozdíl i vyšší než 25 let, takže už jen tím, že zařízení má mezi svými uživateli zástupce jak mladších seniorů, tak těch, kteří se řadí mezi skupinu velmi starých seniorů, vlastně umožňuje mezigenerační kontakt. Je otázkou, zda tento způsob mezigeneračního kontaktu je tím, co oficiální dokumenty zamýšlely, když zmiňovali mezigenerační kontakt, nebo

mají spíše na mysli kontakt seniorů a ostatních generačních skupin. Domnívám se, že je nutné jasně „oddělovat“ generace i v rámci skupiny seniorů a to i kvůli současným demografickým prognózám. Bude stále přibývat lidí, kteří se zařadí do skupiny velmi starých seniorů a tím pádem se bude průměrný věk seniorů stále zvyšovat a poměrové zastoupení obou generací seniorů pomalu vyrovnávat. Je samozřejmě otázkou, zda-li posunutí věku odchodu do důchodu k hranici 70ti let, změní i hranici věku, kdy se člověk „stává“ seniorem. I přesto se ale široké věkové rozmezí seniorů příliš nezmenší a stále se budeme v této skupině setkávat se dvěma generacemi, mezi jejichž zástupci je rozdíl i více jak 20 let.

Za dvacet let se uskutečnila spousta událostí, které zanechaly v osobách, které je zažily, mnohé zážitky i osobnostní změny. Tyto osoby mohou mít jiné hodnoty i potřeby a jejich zážitky mohou naopak obohatit mladší jedince. Proto se domnívám, že i možnost setkávání a poznávání se v rámci tak širokého skupiny jako jsou senioři, může být pro zúčastněné přínosné a obohacující tak, jako setkávání s jinými generacemi než jsou senioři.

Faktem ale je, že přínos jiné generace, která má ale stejný sociální statut, tedy např. uživatel sociální služby, nemusí být pro samotné účastníky tohoto kontaktu vnímáno jako mezigenerační setkávání. Proto je pro uživatele velice osvěžující setkávání s osobami, kteří službu nevyužívají. Domnívám se, že možnost setkávání nejen různých generací, ale i jiných sociálních struktur společnosti je právě tím, co mezigenerační kontakt v tomto projektu činí přínosným. Každodenní setkávání uživatelů služby navzájem činí toto setkávání všedním či běžným a obyčejným a to i přesto, že se setkávají dvě generace, jejich zástupci ve svém předchozím životě zastávali různé pracovní pozice, apod. Rovněž i kolektivní soužití ve vymezeném prostoru, který sice mohou kdykoliv samostatně opustit, ale málokdy *samostatně* mohou, je plný „sousedských“ a všednodenních sporů. To vede k tvorbě „koalic“ v rámci zařízení bez ohledu na to, z jaké generace uživatel je. Fakt, že jsou uživatelé sociální služby v situaci, že tuto službu potřebují, je podle mého mínění, které vychází z pozorování uživatelů a každodenního kontaktu s nimi po dobu dvou let, pro samotné uživatele důležitějším faktem než to, že jsou zástupci různých generací.

Proto vidíme jako hlavní přínos projektu pro uživatele služby především to, že se mohou pravidelně setkávat s lidmi, kteří tuto službu nepotřebují a jsou tedy zástupci jiné sociální skupiny než oni – uživatelé. V tomto konkrétním projektu má tedy podle mého názoru větší důležitost pro primární cílovou skupinu to, že setkávají jiné sociální skupiny společnosti než to, že se setkávají jiné generace. Nemohu v současné chvíli z mých zkušeností ani dat, která jsme

měli k dispozici, posoudit, jak tuto skutečnost vnímají zástupci sekundární cílové skupiny. Z toho faktu ale plyne, že by se další plánování projektu mělo zaměřit na „nábor“ ostatních skupin obyvatel než seniory. Pokud totiž přijmeme důležitost setkávání jiných sociálních skupin a připojíme k tomu mnohem mladší generační zástupce, můžeme dojít k většímu či pestřejšímu obohacování primární cílové skupiny, tedy uživatelů sociální služby. Těm, co často samostatně nemohou aktivně tyto lidi vyhledávat či potkávat na ulicích, by mělo být umožněno setkávání v rámci prostředí, ve kterém se cítí bezpečně. Doposud se při realizaci projektu a při komunikaci projektu směrem k veřejnosti bral přednostní zřetel na skupinu seniorů. To, že se do projektu jiné skupiny nezapojovali v takové míře jako senioři, nebylo chápáno jako nedostatek. Nyní je však zřejmé, že projekt může být mnohem více efektivní, když budou jiné skupiny zapojeny ve větší míře. Doporučuji tedy v následujících aktivitách projektu se zaměřit na vyhledání frekventantů z řad nezaměstnaných a osob na rodičovské dovolené.

Naším zjišťováním bylo dokázáno, že zařízení sociálních služeb může využít programu či projektu, který obvykle realizuje obec či odborná společnost a implementovat ho do vlastních nabízených programů i cílů zařízení. Když zařízení využije těchto programů pro naplňování zákonných požadavků i vlastních ideových přesvědčení, může komplexním způsobem ovlivňovat několik faktorů najednou. Může tak bourat zažitá stereotypy aktivizačních činností v pobytových zařízeních pro seniory, které doprovází přirovnání ke kroužkům, které jsou spíše spojovány s aktivitou dětí. Aktivizace v pobytovém zařízení pro seniory se často střetává s termínem infantilizace, s termínem, který znamená, že dospělé osoby podceňujeme, znevažujeme jejich důstojnost a nabízíme jim „dětské“ aktivity. Projekt Univerzity volného času však toto popírá a aktivizaci směřuje „sofistikovanějším“ směrem, přesto však akceptovatelným pro valnou část uživatelů, protože důležitost zde přebírá lidský kontakt, ne učení.

Samozřejmě nemůžeme tento projekt či program nazvat univerzálním. Rozhodně nepokrývá všechny oblasti potřeb, které uživatelé sociálních služeb mají, ani všechny povinnosti, které má ze zákona poskytovatel sociálních služeb. V rámci udržování či zlepšování soběstačnosti uživatelů je toto pouze jednou z aktivit, které by měl poskytovatel zajišťovat. Dá se říci, že tento projekt může u uživatelů navodit příjemnou náladu, protože si popovídali s podobně zájmově laděnými lidmi, kteří jsou „odjinud“ než z Domova seniorů, dozvěděli se něco nového, co je zajímavá či jen prostě viděli nové tváře. Může je to motivovat, nebo prostě jen potěšit či uspokojit. Přímá pečovatelská

či aktivizační práce je s dobře naladěným či motivovaným uživatelem mnohem snazší a může se tak dosahovat lepších výsledků.

Naše zjišťování dokázalo, že jde, aby se zařízení sociálních služeb ujalo aktivity v rámci komunity. V tomto přístupu vidíme cestu služeb i do budoucnosti, přestože zákon ani teoretické přístupy se tomuto bodu zatím příliš nevěnují.

Závěr

V této práci jsme charakterizovali seniora z pohledu změn, které se seniorovi dějí a to v oblasti jak fyziologické tak psychické a sociální. Snažili jsme se dokázat, že v životní orientaci seniora, ať už je doma či v zařízení sociálních služeb hraje velice důležitou roli lidský kontakt. Přínosy „socializačních“ aktivit uvádějí i zmiňované teoretické přístupy a to jak v celosvětovém měřítku, tak v tom domácím. Věnovali jsme se problematice volného času a to především v tom ohledu, k jakým změnám dochází v trávení volného času v seniorském věku a jak se mění důležitost sdílení, skupinového trávení volného času v aktivitách určených pro seniory. Představili jsme projekt Univerzity volného času v Domově seniorů Rudná, který se právě snaží být tou „kvalitní“ volnočasovou aktivitou a umožňovat ve svém rámci sociální a generační kontakt.

Cílem této práce bylo představit konkrétní projekt mezigeneračního zájmového vzdělávání, který byl realizován v Domově seniorů Rudná, a zjistit, zda naplňuje svůj cíl. Chtěli jsme dokázat, že tento projekt vytváří prostor, ve kterém se mohou pravidelně potkávat různé generační skupiny i skupiny s různým sociálním statutem, což se nám ve vyhodnocovací části podařilo.

Projekt Univerzity volného času naplňuje svůj cíl mezigeneračního setkávání a řadí se tak k moderním projektům. Zároveň bylo dokázáno, že zařízení sociálních služeb může být poskytovatelem i takového typu služeb nejen pro svou cílovou skupinu (klientelu), ale i pro veřejnost.

Seznam literatury

- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Příbram: Havlíček brain team, 2010, 365s. ISBN 978-80-87109-19-9
- CHRÁSTKA, M. *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007, 272s. ISBN 978-80-247-1369-4
- JANIŠ, K., *Úvod do problematiky volného času*. Opava : Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2009. 61 s. ISBN 978-80-7248-530-7
- JAROŠOVÁ, D. *Péče o seniory*. Ostrava: OU ZSF, 2006. 108 s. ISBN 80-7368-110-2.
- KALVACH, Z. a kol. *Geriatry a gerontologie* 1. vydání Praha: Grada Publishing, a.s. 2004. ISBN 80-247-0548-6.
- KALVACH, Z. a kol. *Úvod do gerontologie a geriatry*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-366-0.
- KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada Publishing, 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2003. 279 s. ISBN 80-7178-774-4.
- LEA, S., TARPY, R., WEBLEY, P. *Psychologie ekonomického chování*. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-85623-93-5
- LOUČKOVÁ, I. *Rodina očima seniorů a dospělých dětí: Hodnotové hierarchie a typologie*. Sociální práce/sociální práce, 2004, č.2, str. 63-72. ISSN 1213-624.
- MALÍKOVÁ, E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: GRADA, 2011. 328s. ISBN 978-80247-3148-3.
- MIOVSKÝ, M., ČERMÁK, I., CHRZ, V. *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku IV*. Olomouc: UP, 2005. 447 s. ISBN 80-244-1159-8.
- MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. 2.vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5029-7.
- NEŠPOROVÁ, O., SVOBODOVÁ, K., VIDOVIČOVÁ, L. *Zajištění potřeb seniorů s důrazem na roli nestátního sektoru*. Praha: VÚPSV. 2008. ISBN 978-80-87007-96-9.
- PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998. 160 s. ISBN 80-7178-184-3.
- RABUŠIC, L. *Česká společnost stárne*. Brno, Masarykova univerzita, 1995. 192 s. ISBN 80-210-1155-6.
- SEMEŠIOVÁ, M. *Hodnotový systém starších lidí*. Sociální práce, 2003, č. 3, s. 98-105. ISSN 1213-624.

- SVOBODOVÁ, K. *Genderové aspekty stárnutí:rodina a péče o seniory*. Demografie, 2006, roč. 48, č. 4, s 256-261.
- SVOBODOVÁ, K. *Sociálně psychologické aspekty stárnutí*. Demografie, 2007, roč.49, č. 2, str 87-95
- SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Slon, 2007. 284 s. ISBN 978-80-86429-62-5.
- TOPINKOVÁ, E., NEUWIRTH, J. *Geriatricie pro praktické lékaře*. Praha: Grada, 1995. 229 s. ISBN 80-7169-099-6.
- TOŠNEROVÁ, T. *Ageismus- průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: LF UK, 2002. 45 s. ISBN 80-238-9506-0.
- VÁŽANSKÝ, M. *Kvalita života starších dospělých a seniorů v kontextu výchovné a sociální pomoci*. Brno: MU, 2010. 200 s. ISBN 978-80-7392-130-9.
- VENGLÁŘOVÁ, M. *Problematické situace v péči o seniory*. Praha: Grada Publishing, 2007. 96 s. ISBN 978-80-247-2170-5.
- VESELÁ, J., *Základy sociologie volného času*. Pardubice : Univerzita Pardubice, Ekonomicko-správní fakulta, 1999. 80 s. ISBN 80-7194-187-5
- VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*. Brno: VÚPSV. 2004.

Internetové zdroje:

Kvalita života ve stáří [online] – Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 – 2012 dostupný dne 4.12.2011 na http://www.mpsv.cz/files/clanky/5045/starnuti_cz_web.pdf

Jak tráví volný čas senioři [online] - Diplomová práce Mgr. Zuzany Číkové dostupná dne 4.12.2011 na http://is.muni.cz/th/59891/lf_m/

Kvalita sociální služby jako záruka spokojenosti seniorů [online] – Diplomová práce Mgr. Ivany Šimkové dostupná dne 4.12.2011 na <http://theses.cz/id/2nsmee?info=1;isshlret=kvality%3B;zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Dkvalita%20jako%20z%C3%A1ruka%20spokojenosti%26start%3D1>

Evropský rok stárnutí a mezigenerační solidarity v České republice, MPSV, [online] 2011, dostupný dne 4.12.2011 na www.mpsv.cz/cs.11696

Legislativa:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách

Rezoluce OSN 37/51 schválená roku 1982 (Vídeňský mezinárodní akční plán stárnutí)

Seznam použitých zkratk:

apod. - a podobně

atd. - a tak dále

ČR – Česká republika

DsR – Domov seniorů Rudná

např. - například

OSN – Organizace spojených národů

Sb. - sbírka

Tzv. - tak zvaný

U3V – Univerzita třetího věku

USA – Spojené státy americké (United states of America)

UVČ – Univerzita volného času

VŠ – vysoká škola

Seznam tabulek, grafů, obrázků:

Obrázek č. 1 – Maslowova hierarchie potřeb

Tabulka č. 1 – Změny ve stáří

Tabulka č. 2 – přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách v roce 2009

Tabulka č. 3 – přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách v roce 2009/2010

Tabulka č. 4 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách v roce 2010/2011

Tabulka č. 5 – zastoupení frekventantů v generačních skupinách

Tabulka č. 6 – průměrný věk frekventantů v rámci jednotlivých cílových skupin

Tabulka č. 7 – výpočet zastoupení generací pomocí Chí-kvadrátu

Graf č. 1 – přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu – letní semestr 1. ročníku, rok 2009

Graf č. 2 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu – zimní semestr 2. ročníku, rok 2009/2010

Graf č. 3 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu – letní semestr 2. ročníku, rok 2009/2010

Graf č. 4 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu – zimní semestr 3. ročníku, rok 2010/2011

Graf č. 5 - přehled frekventantů v jednotlivých cílových skupinách projektu – letní semestr 3. ročníku, rok 2010/2011

Graf č. 6 – přehled zastoupení generačních skupin frekventantů celkem

Přílohy

Příloha č. 1

Harmonogram projektu Univerzita volného času:

1. ročník:

- ÚNOR 2009 – 4 přednášky na téma Obratlovci (přednášející: I. Vilhumová, ZOO Praha)
- BŘEZEN 2009 – 4 přednášky na téma Religionistika (přednášející: I.O.Štampach, P. Hošek)
- DUBEN 2009 – 4 přednášky na téma Cizí kultury (přednášející: M. Vlková – Vietnam, E.Kubátová – Andalúzie, M. Al Solaiman – Sýrie, P. Ngonga – Angola)
- KVĚTEN 2009 – 4 přednášky na téma Dějiny umění (přednášející: J. Holá)
- ČERVEN 2009 – 4 přednášky na téma Zdravý životní styl (Přednášející: K. Linhart)

2. ročník:

- ZÁŘÍ, ŘÍJEN, LISTPAD 2009, LEDEN 2010 (Zimní semestr):
- První čtvrtek – Historická Praha (přednášející E. Kunstová)
 - Druhý čtvrtek – Savci a plazi (přednášející I. Vilhumová)
 - Třetí čtvrtek – Religionistika (Přednášející I.O.Štampach)
 - Čtvrtý čtvrtek – Geografie Afriky (přednášející V. Frajer)
- ÚNOR, BŘEZEN, DUBEN, KVĚTEN 2010 (Letní semestr):
- První čtvrtek – Historická Praha (přednášející E. Kunstová)
 - Druhý čtvrtek – Ekologie (přednášející I. Vilhumová)
 - Třetí čtvrtek – Dějiny umění (přednášející J. Holá)
 - Čtvrtý čtvrtek – Geografie Afriky (přednášející V. Frajer)

3. ročník:

ZÁŘÍ, ŘÍJEN, LISTOPAD 2010, LEDEN 2011 (Zimní semestr):

- První čtvrtek – Historie (přednášející P. Martinovský)
- Druhý čtvrtek – Mykologie (přednášející P. Svoboda)
- Třetí čtvrtek – Média a žurnalistika (Přednášející: B. Kopplová, M. Sekera, P. Bednařík, D. Koppl, J. Jirák – U3V)
- Čtvrtý čtvrtek – Religionistika (přednášející I.O.Štampach)

ÚNOR, BŘEZEN, DUBEN, KVĚTEN 2011 (Letní semestr)

- První čtvrtek – Historie (Přednášející: P. Martinovský)
- Druhý čtvrtek – Mykologie (Přednášející: P. Svoboda)
- Třetí čtvrtek – Média a žurnalistika (Přednášející: J. Jirák, P. Bednařík, B. Kopplová – U3V)
- Čtvrtý čtvrtek – Dějiny umění (Přednášející: J. Holá)

4. ročník:

ZÁŘÍ, ŘÍJEN, LISTOPAD 2011, LEDEN 2012 (Zimní semestr):

- Druhý čtvrtek – Historie slovanských zemí (Přednášející: P. Martinovský)
- Třetí čtvrtek – Filozofie (Přednášející: J. Holba, M.Lyčka, H. Janoušek, V. Punčochář)